

Коновальчук І.І., Коновальчук І.М., Коновальчук М.І. Мотивація навчальної діяльності майбутніх учителів іноземних мов // Конкурентоспроможність в умовах глобалізації: реалії, проблеми та перспективи: Матеріали третьої міжнародної науково-практичної конференції / За ред.. Саух І.В. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 305–309.

УДК 378.140

І.І. Коновальчук,
кандидат пед. наук, доцент ЖДУ імені Івана Франка
І.М. Коновальчук,
викладач Житомирського інституту МАУП
М.І. Коновальчук,
студент ННІ іноземної філології ЖДУ імені Івана Франка

МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Розглянуто особливості мотивації навчальної діяльності майбутніх учителів іноземних мов та її зв'язок зі структурою спрямованості майбутньої професійної діяльності.

Постановка проблеми. Проблема мотивації діяльності людини мала величезне значення ще у давні часи і не втрачає актуальності й сьогодні. Досягнення психології мотивації широко застосовуються в таких сферах діяльності як менеджмент, політичні технології (public relations), педагогіка, соціологія, реклама, та в інших областях, що передбачають контроль за діяльністю людини та підвищення її творчого потенціалу. Крім того, краще розуміння мотивів власної діяльності допомагає людині боротися з труднощами, ефективніше впливати на свою поведінку та поведінку оточуючих, вірно добирати та формулювати максимально ефективні для певних умов цілі діяльності. Усвідомлення мотивів і мотивації діяльності інших людей допомагає краще розбиратися в міжособистісних стосунках, налагоджувати ефективну взаємодію.

Серед найбільш відомих авторів, що займалися розробкою проблеми мотивації можна назвати Абрахама Маслоу, який розробив класифікацію потреб, якою

користуються більшість сучасних психологів [20]. У роботах вітчизняних та зарубіжних психологів Б. Ананьєва, О. Леонтєва, В. М'ясіщева, С. Рубінштейна, Є. Ільїна, С. Занюка, І. Васильєва, М. Алексеєва, Д. Ельконіна, Г. Костюка, В. Семиченко, З.Фрейда, В. Мерліна, Ж. Аткинсона, М. Дауголла, К. Левіна, Ж. Нюттена, П. Фресс, К. Халл, Х. Хекхаузена та ін. обґрунтовано психологічні аспекти мотивації навчальної діяльності, виявлені її джерела, визначено взаємозалежність зовнішніх і внутрішніх умов розвитку мотиваційної сфери особистості. Тому сучасна психологія мотивації має у своєму розпорядженні значну теоретичну базу, підтверджену емпіричними дослідженнями.

Разом з тим, питання мотивації навчальної діяльності майбутніх учителів вивчені недостатньо, що проявляється у відсутності обґрунтування психологічних основ організації навчального процесу у ВНЗ. Існують окремі спроби налагодження роботи студентських психологічних служб, але питання мотивації навчання студентів мало попадають у сферу їхніх задач, що зокрема пояснюється недостатньою розробкою проблеми як в теоретичному, так і в практичному плані.

Метою нашого дослідження є визначення та аналіз особливостей мотивації навчальної діяльності майбутніх учителів іноземних мов, виявлення її взаємозв'язку зі структурою спрямованості майбутньої професійної діяльності.

Результати теоретичного аналізу проблеми.

Система освіти нашої держави прямує курсом входження до зони освіти Європейського континенту і передбачає впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Ця система ставить нові вимоги до організації навчання, оскільки при її застосуванні значна частина навчального матеріалу виноситься на самостійне опрацювання студентами. Тому основним завданням навчально-методичної діяльності викладача стає не репродуктивне викладання набору готових знань та фактів з відповідної галузі, а організація активної індивідуально-самостійної роботи майбутніх учителів, що неможливо успішно здійснити без достатньої мотивації навчальної діяльності студентів.

Аналіз літературних джерел свідчить, що, розглядаючи мотивацію людини як психологічний феномен, науковці зіштовхнулися з багатьма труднощами. Насамперед, виникла термінологічна розбіжність: однаково і навіть як синоніми вживаються терміни “мотивація” і “мотив”. Розглянуті погляди на поняття “мотив” вказують на багатозначність у трактуванні цього терміна: мотивом називають різні психологічні феномени, уявлення та ідеї, почуття та переживання (Л. Божович), потреби, спонукання і нахили (Х. Хекхаузен), бажання, звички, думки і почуття обов'язку (П. Рудик),

морально-політичні установки (О. Ковальов), психічні процеси, стани і властивості особистості (К. Платонов), предмети зовнішнього світу (О. Леонт'єв), установки (А. Маслоу) і навіть умови існування (В. Вілюнас). У результаті аналізу й узагальнення різних підходів ми дійшли висновку, що мотив – це складне інтегральне психологічне утворення, кінцевою метою якого є формування навчально-пізнавальної активності студентів та спонукання їх до досягнення поставленої мети.

Основною категорією мотиваційної сфери особистості більшість науковців педагогів і психологів визначає “мотив”. Мотив означає спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб суб'єкта [1; 2], спонукальну причину дій і вчинків (тобто те, що примушує людину до дій) [3]. У психолого-педагогічній літературі виділяють декілька видів класифікацій мотивів навчання. Найбільш визнаним є поділ мотивації на внутрішню, яка безпосередньо пов'язана зі змістом навчальної діяльності та включає пізнавальні мотиви і мотиви самовдосконалення, і зовнішню мотивацію, яка включає соціальні мотиви (М. Алексєєва, Л. Божович, В. Ільїн, О. Киричук, О. Леонт'єв, А. Маркова, В. Моргун, Н. Талізїна, Г. Щукїна, П. Якобсон та інші). В останні роки науковці стверджують, що будь-яка діяльність, у тому числі й навчальна, зумовлена одночасно багатьма мотивами, тобто полімотивована (В. Вілюнас, І. Імедадзе, В. Ковальов, В. Ляудїс, В. Петренко, М. Фїліппов, Г. Хесс та інші) [4].

“Мотивація” є більш широким поняттям, ніж “мотив”. У психолого-педагогічній літературі мотивація як психічне явище теж трактується неоднозначно. Мотивація визначається як сукупність факторів, що підтримують і спрямовують, тобто визначають поведінку (К. Мадлен, Ж. Годфруа), як сукупність мотивів (К. Платонов), як спонукання, яке викликає активність організму і визначає її спрямованість (Л. Божович), як процес психічної регуляції конкретної діяльності (М. Магомет-Емінов), як процес дії мотиву і як механїзм, що визначає виникнення, спрямованість і способи здійснення конкретних форм діяльності (І. Джидар'ян) [1], як єдину систему процесів, що відповідають за спонукання і діяльність (В. Вілюнас), як сукупність усіх факторів (як особистісних, так і ситуативних), які спонукають до активності (діяльності) людину (С.С. Занюк) [3], Усі з вищеназваних визначень мотивації умовно можна поділити на два напрями. Представники першого напрямку розглядають мотивацію як сукупність спонукань, що викликають активність людини, тобто систему факторів, детермінуючих поведінку (сюди входять: потреби, мотиви, цілі, наміри, прагнення тощо); другого – як процес формування мотивів, характеристику процесу, який стимулює та підтримує поведінкову активність на певному рівні. Ми трактуємо мотивацію навчальної діяльності майбутніх учителів як ієрархічно організовану систему мотивів, які

спонукають їх до оволодіння системою професійно значимих знань, умінь, розвитку необхідних здібностей та якостей.

Беручи до уваги наявність різних підходів до класифікації мотивів навчання, враховуючи полімотивованість навчальної діяльності студентів, у своєму дослідженні ми враховуємо взаємозв'язок внутрішніх і зовнішніх мотивів (Е. Десі, В. Мільман, Є. Рогов, Х. Хекхаузен, В. Чирков, П. Якобсон та ін.). До внутрішніх мотивів належать спонукування, в основі яких лежить задоволення від процесу та безпосередніх результатів навчальної діяльності. Зовнішні мотиви навчання безпосередньо не стосуються змісту, процесу та результатів навчальної діяльності; це мотиви, які породжуються всією системою відносин, що існують між індивідом та навколишнім середовищем. Зовнішні мотиви можуть бути позитивними (мотиви успіху, досягнення) і негативними (мотиви уникнення, захисту) [1].

Найбільш значущим, дієвим і ефективним внутрішнім стимулом є прагнення до пізнання нового, що ґрунтується винятково на інтересі до предмета пізнання. Є. Ільїн зазначає, що мотив – це складне психологічне утворення, яке має вибудувати сам суб'єкт [1].

Особливої актуальності набуває пошук внутрішніх резервів підвищення ефективності навчально-професійної діяльності майбутніх учителів. Такими внутрішніми джерелами активності особистості у процесі набуття знань, умінь і навичок, необхідних для подальшого навчання, самоосвіти та майбутньої професійної діяльності, є насамперед потреби, інтереси, прагнення, мотиви, ставлення до навчання. Оптимізація освіти у вищій школі передбачає цілеспрямоване формування в молоді позитивного ставлення до набуття знань. Учіння, як і будь-яка свідома діяльність, у суб'єктивному плані – це наслідок реалізації прагнень людини до задоволення своїх потреб. Мотиви учіння, як активізуюча сила навчання, є однією з умов успішної навчальної діяльності. На думку А. Маркової, знання про мотиваційну сферу особистості і про мотиваційну основу конкретного процесу учіння аналогічне знанню про рушійні сили цього процесу. Жоден, навіть висококваліфікований викладач, не досягне бажаного результату, якщо його зусилля не будуть узгоджені з мотиваційною основою конкретного процесу учіння. Успішне розв'язання проблеми мотивації навчальної діяльності значно впливає на якість підготовки майбутніх фахівців [5].

На основі аналізу різних підходів щодо сутності мотивації і систематизації ключових смислових одиниць можна дати узагальнене визначення цього поняття. *Мотивація* – сукупність причин психологічного характеру, що детермінують

активність суб'єкта і визначають спрямованість його діяльності на досягнення особистісно значимих цілей.

У багатьох дослідженнях мотивація розглядається у безпосередній єдності з спрямованістю особистості. Спрямованість визначається як основний компонент внутрішньої психологічної структури, що певним чином перетворює і змістовно наповнює всі дії і вчинки людини, способи прояву всіх інших її якостей і властивостей. У найбільш загальному розумінні під спрямованістю розуміється система стимулів, що визначає вибірковість відношень людини до навколишнього світу, об'єкти, на які направлена її активність. Спрямованість діяльності є результатом домінування найбільш актуальних мотивів, які в силу їх значимості і повторюваності утворюють стійку мотиваційну структуру [4]. Найбільш типовими параметрами спрямованості навчальної діяльності студентів є: активність, співвідношення зовнішніх і внутрішніх стимулів, усвідомленість або неусвідомленість компонентів спрямованості.

Результати експериментального дослідження. Аналіз і узагальнення різних психодіагностичних методик дозволило нам визначити комплекс методик психологічного дослідження зв'язку мотивації навчальної діяльності з спрямованістю особистості:

1. Опитувальник „Професійна спрямованість учителя” (Є.І. Рогов) [6], який спрямований на оцінку і порівняння різних типів вчителів шляхом виявлення значення для педагога певних аспектів професійної діяльності (схильність до організаторської діяльності, спрямованість на предмет), його потреби в спілкуванні, узгодженні.

2. Методика „Мотиви вибору професії” (В.А.Семіченко) [4], яка спрямована на виявлення мотивів професійної діяльності.

3. Методика „Мотивація навчання в вузі” (Т.І. Ільїної) [4]. Методика призначена для виявлення мотивації навчальної діяльності.

4. Тест Д. Голланда на визначення типу особистості (за характером спрямованості) [4].

5. Методика „Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів” (А.А.Реан, В.А. Якунін) [4].

Дослідження проводилось на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка. В обстеженні були задіяні студенти 3 курсу Навчально-наукового інституту іноземної філології. Вибірка складала 18 студентів. Особливістю вибірки було, те, що її склали переважно особи жіночої статі (95,8 %), що в цілому відображає гендерну специфіку факультету. Дослідження проводилося впродовж березня-квітня 2009 року.

При обробці та інтерпретації результатів ми виявили, що всі досліджувані дають соціально бажані відповіді, про що свідчать результати шкали мотивації схвалення (більше 4 збігів). На основі первинної обробки даних ми виявили розподіл студентів, для яких характерний високий і недостатній рівні спрямованості.

При аналізі результатів було виявлено, що яскраво виражену структуру особистості типу „Організатор” мають 22,2 % студентів, для яких характерні такі якості як вимогливість, організованість, сильна воля, енергійність. Для 11,1 % студентів не характерні дані якості. При „Спрямованості на предмет” характерна спостережливість, професійна компетентність, прагнення до творчості, що не притаманне даній вибірці (високий рівень – 0), недостатній рівень характерний – 72,2 % респондентам. „Комунікативність” включає такі якості як зовнішня привабливість, висока моральність, емоційність. У 33,3 % студентів виявлено дану спрямованість, у 27,7 % опитаних – низькі показники за цією шкалою. Тип „Інтелігент” характеризується високим інтелектом, загальною культурою, високою моральністю, що характерно для 27,8 % студентів. Можливі проміжні типи, але це не було предметом нашого дослідження.

Таким чином, для нашої вибірки найбільш характерна комунікативна спрямованість і яскраво виражений недостатній рівень спрямованості на предмет. При цьому слід зазначити прагнення досліджуваних викривити результати у бік соціально бажаної поведінки.

При діагностиці мотивів вибору професії визначено, що переважають внутрішні мотиви (88,9 %) над зовнішніми (як позитивними так і негативними), що є ефективним з точки зору задоволеності студентів обраною майбутньою професією та її продуктивністю.

Мотиви навчання у вузі ми поділяли за трьома шкалами: здобуття знань, оволодіння професією та отримання диплому. Проаналізувавши результати, дійшли висновку, що переважаюча мотивація навчання студентів у вузі – отримання диплому (прагнення отримати диплом при формальному засвоєнні знань, пошук обхідних шляхів при складанні іспитів та заліків – 66,7 % опитаних). Мотиви оволодіння професією притаманні 5,6 % студентів, а здобуття знань – 11,1 % студентів. У 16,4 % студентів мотивація має середню визначеність.

Д. Голландом були запропоновані шість типів особистості, які відрізняються за характером спрямованості. Це – реалістичний тип, інтелектуальний тип, соціальний тип, конвенціональний тип, підприємницький тип, артистичний тип [4].

На думку Д. Голланда існує зворотний зв'язок між типом спрямованості особистості і бажаним видом діяльності. Тому ми використали цей метод діагностики

для визначення відношення бажаних видів діяльності та типу особистості. У результаті до реалістичного типу можна віднести 11,1 % студентів вибірки, для яких характерна орієнтованість на теперішній час, емоційна стабільність, конкретність, математичні, невербальні здібності. До інтелектуального типу відносяться 0% студентів. Для цього типу бажані наукові професії – ботанік, астроном, фізик.

Соціальний тип – 50 % опитаних. Для них притаманні соціальні уміння, потреба в контактах, прагнення навчати та виховувати, гуманність, уміння спілкуватися. Рекомендовані професії – вчитель, лікар, психолог.

Конвенціональний тип – 5,6 % досліджуваних. Віддає перевагу структурованій діяльності, стереотипний, нетворчий, практичний, не любить зміну діяльності, має низькі організаційні здібності. Бажані професії пов'язані з канцелярською роботою та розрахунками.

Підприємницький тип – 5,6 % студентів. Для них характерним є енергійність, імпульсивність, бажання керувати. Їм не подобаються заняття, що потребують посидючості та інтелектуальних зусиль. Бажана діяльність – артист, журналіст, дипломат, тощо.

Артистичний тип – 44,4 % респондентів. Спирається на емоції, уяву, має розвинені вербальні здібності, незалежний, надає перевагу творчим заняттям – музика, малювання, літературна творчість, тощо.

Таким чином, для нашої вибірки студентів більш характерний соціальний тип, для якого рекомендовані заняття пов'язані з навчанням (вчитель) та лікуванням (лікар).

Для виявлення переважаючих мотивів навчальної діяльності студентів ми використали методика А.А.Реана, В.А. Якуніна „Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів”. Ми проаналізували обрані студентами мотиви і розташували їх за кількістю виборів: здобути глибокі знання бажають 83,3 % опитаних, забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності – 77,8 %, стати висококваліфікованим спеціалістом – 77,8 %, отримати інтелектуальне задоволення – 72,2 %, отримати диплом – 50 %, успішно продовжити навчання на наступних курсах – 38,9 %, успішно складати іспити – 27,7 %, постійно отримувати стипендію – 27,7 %, отримати схвалення батьків і оточуючих – 22,2 %, бути прикладом для однокурсників – 16,6 %, бути готовим до занять – 11,1 %, встигати за однокурсниками – 11,1 %, не ігнорувати вивченням предметів навчального циклу – 5,5 %, уникати осуду і покарання за погане навчання – 0, мати повагу викладачів – 0, виконувати вимоги викладачів – 0.

Таким чином, серед переважаючих мотивів навчальної діяльності студентів можна виділити: набуття глибоких знань, забезпечення успішності майбутньої професійної діяльності, бажання стати висококваліфікованим спеціалістом.

Висновки. Мотивація навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів, як ієрархічно організована система мотивів, пов'язана із спрямованістю особистості. Спрямованість визначає вибірковість цілей і змісту навчання, ставлення до його результатів, регулює активність пізнавальної діяльності студентів, дієвість внутрішніх і зовнішніх стимулів. Слід зазначити, що переважання внутрішніх мотивів, які виникають з потреб оволодіння професією, як засобу професійної та особистісної самореалізації, дають можливість студенту працювати без тиску, говорять про суспільну й особисту значимість обраної професії, про задоволеність навчальною діяльністю. Ми дотримуємося точки зору, що суб'єкт навчальної діяльності може і має вибудувати ієрархію власних мотивів, які поєднуючись із спрямованістю, утворюють мотиваційну структуру особистості.

Зважаючи на багатогранність проблеми, вона потребує подальших досліджень. Зокрема, перспективним і необхідним ми вважаємо розробку та апробацію способів оптимізації структури спрямованості й мотивації навчальної діяльності майбутніх учителів іноземних мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2002. – 512 с.
2. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
3. Занюк С.С. Психологія мотивації: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2002. – 304 с.
4. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль „Направленность”. – К.: Миллениум, 2004. – 521 с.
5. Маркова А.К. Психология труда учителя. – М.: Просвещение, 1993. – 134 с.
6. Рогов Е.И. Учитель как объект психологического исследования: Пособие для школьных психологов по работе с учителем и педагогическим коллективом. – М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1988. – 496 с.